

De zwarte merklap van Martje Heddema uit Finsterwolde.

Hemelvaartdag 2014.

In de kerk van Finsterwolde is een expositie van 3 kunstenaressen : Veurnoam/Voornaam, als de CantoRei is gevraagd te zingen in de gemeenschappelijke dienst met Oostwold.

De CantoRei wil altijd graag even inzingen dus we staan al vroeg voor de kerkdeur. Allereerst valt het oog op de prachtige werkstukken die in de kerk staan en hangen, maar dan lopen we naar voren om onze stem los te maken.

Met dat we voorin de kerk staan in te zingen valt mijn oog op een elegant getekende stamboom/gezinsstaat die achter in de kerk op een richel van de bank staat. Ik zie uit de verte H.B. Heddema en G.E.Engelkens.

Mijn hart begint een beetje sneller te kloppen en mijn stem slaat over, want ik herken die namen. Dat zijn de ouders van Martje Heddema! Martje ken ik een beetje, al leefde ze van 1828 tot 1901... Hoezo? Lees maar..

Op de verjaardag van een buurvrouw kwam het gesprek op de zwarte merklappen uit het Oldambt. Buurvrouw heeft een opnieuw gemaakte uit 1834. Deze is door haar moeder geborduurd in 1988 naar het voorbeeld van een lap uit de familie, die echter in zo'n slechte conditie is dat

hij weggedaan is na voltooiing van het nieuwe borduurwerk. Een zwarte merklap is geborduurd met zwart garen op een witte aftelbare ondergrond van linnen. Een van de verjaardagsgasten herkende de typische kleur en indeling, zij had de ingelijste merklap uit haar familie dezelfde dag nog afgestoft. Op mijn vraag of ze al wist van Hennie Stevan's onderzoek en het boek over zwarte merklappen was het antwoord negatief. Ik maakte een afspraak om de merklap te mogen bekijken en mailde Hennie.

De ontvangst was allerhartelijkst, de ingelijste lap lag op tafel maar de eigenaresse wist er zo goed als niks vanaf.

Het belangrijkste staat op de lap nl. het jaartal 1827 en de initialen M H, van de maakster. De naam die bij de initialen hoort weet de eigenaresse wél: Martje Heddema. Er is geen verhaal over de historie van de lap, ze weet alleen dat het uit de familie van haar moeder afkomstig is.

Voor mij een uitdaging om het meisje dat zo'n prachtige lap heeft geborduurd een gezicht te geven.

Karakteristieken van de lap:

M(artje) H(eddema) 1827, ± 36 x 30 cm, linnen 16 á 17 dr/cm, ingelijst achter glas.

Kenmerken die op veel Groningse merklappen voorkomen, naar onderzoek van Hennie Stevan-Bathoorn van het Museum voor naaldkunst in Winschoten :

Zwart garen op wit linnen

De 1 geborduurd als i

Bijna symmetrisch op de verticale middenas

2 gespiegelde hanen

Motieven:

Pelikaan wekt jongen ten leven met eigen bloed

2x gekroond doorboord hart/ mystieke wijnpers

2x sinaasappelboompje in orenvaas - verschillend

4x rozetje

Grote levensboom met bloemen in orenvaas

2 hanen

2 vogels

2x 8 eikeltjes gewerkt om een ruit, 1 eikeltje in de ruit.

2x pot met 15 sinaasappels en blad

Slingerende bloemenrand met blaadjes met geïntegreerde druiventros als hoekmotief

Heel speciaal is de toepassing van rood garen in het pelikaan motief. Martje heeft met 1 draadje rood garen het bloed verbeeld, dat de moeder pelikaan uit haar borst haalt om haar jongen ten leven te wekken. Dat betekent dat de symboliek haar bekend was.

De voorstelling van de pelikaan die zijn jongen voedt met eigen bloed en symbool staat voor Christus en zijn offerdood verscheen in de late Middeleeuwen in de beeldende kunst. De belangrijkste bron die eraan ten grondslag ligt is de Fysiologus, een Grieks geschrift dat in de tweede eeuw na Christus ontstaan is. Hierin staan verhalen over dieren waarin natuurwaarneming en mythevorming zich met elkaar vermengen. Bovendien krijgt elk dier een christelijke interpretatie. De beschrijving van de pelikaan in de Fysiologus begint met een citaat uit Psalm 102,7: "Ik ben gelijk aan een pelikaan in de woestijn". De zijde-wond van de pelikaan wordt in de Fysiologus vergeleken met de zijde-wond van de gekruisigde Christus. Daaruit stroomden volgens het Nieuwe Testament bloed en water tot redding en eeuwig leven van de kinderen, die in opstand gekomen waren tegen de Heer die hen had voortgebracht (Johannes 19:34, 35). Door deze christelijke uitleg werd de pelikaan in literatuur en beeldende kunst een wijdverbreid symbool voor opofferingsgezindheid en met name van Christus' offerdood, uit liefde voor de mensheid die in zonde vervallen was. Op middeleeuwse kruisigingvoorstellingen ziet men de pelikaan dan ook vaak boven het hoofd van Christus afgebeeld. (Wikipedia)

De mystieke wijnpers verbeeldt het bloed dat door Jezus vergoten wordt tot redding der wereld. De pijlen die door het hart gestoken worden verbeelden het bloed dat de soldaten onder het kruis met hun pijlen veroorzaakten en verder wordt het bloed uit het hart geperst door de schroef aan te draaien die midden en boven door het hart gaat. Vaak staan er ook vogels naast, die de dragers der ziel zijn en de verbinding vormen tussen hemel en aarde.

Let op het kruis dat uitgespaard is in het borduurwerk!

De sinaasappelboompjes kunnen betekenen dat Martjes familie oranjegezind was. Het kunnen ook appelboompjes zijn zonder politieke betekenis.

Foto's kun je op de computer vergroten en zo heb ik het patroon van de merklap getekend en de grote levensboom nagebordurd.

Op het uitvergroete plaatje kun je ook duidelijk de manier van borduren bestuderen.

Martje heeft nogal wat gesjoemeld... maar dat kun je haar niet kwalijk nemen.

Ga maar na, wij zitten in helder licht met onze daglichtlamp en een loupe te borduren. Martje moest het doen met kaarslicht of een olielamp en maakte zwarte kruissteekjes over 2 draadjes op onregelmatig gesponnen 16 á 17 draads linnen...!

Waarschijnlijk heeft ze geen patroon op papier gehad maar een mooi motief nagebordurd van een andere merklap, eerst de helft en toen gespiegeld. De bladeren en de bloemen van de grote levensboom horen links en rechts gelijk te zijn maar zijn dat zeker niet.

De bovenste bloem zit duidelijk uit het lood.

Het heeft nogal wat hoofdbrekens gekost om het patroon te tekenen zonder dat het charmante karakter verloren zou gaan.

Ik heb heel wat moeten tellen, nog eens kijken en overtellen.

Zeer waarschijnlijk is het patroon een samenstelling van verschillende bloemen uit andere motieven. Het symbool van het volmaakte getal 7 is in deze levensboom verwerkt.

Ik heb geprobeerd een moderne uitstraling te geven aan het oude patroon en geborduurd over 3 draden op grijs linnen, 14 dr/cm met wit colcoton van Venne.

Het motief wordt dan 25 x 16,5 cm. dit is verwerkt in een kussenovertrek.

Genealogie :

Vaak wordt een zwarte merklap voorzien van het jaartal waarop het laatste kruisje gewerkt wordt. De leeftijd van de maakster is meestal tussen de 12 en 18 jaar.

Dat zou betekenen dat, als Martje ongeveer 16 jaar oud zou zijn geweest bij de voltooiing van de lap, haar geboortjaar zo rond 1810 zou moeten liggen.

Heel internet afgeneusd maar geen Martje Heddema geboren rond 1810 .

Toen bedacht ik dat Martje misschien een afkorting, een koosnaampje zou kunnen zijn.

Van Margaretha, van Maria? Wel Margaretha's en ook Maria's maar nog geen goede geboortedatum.

Weer verder denken, wat nu als ze haar geboortjaar op de lap geborduurd heeft en niet de datum van de voltooiing? Heel ongebruikelijk maar zeker niet ondenkbaar.

En, ja... daar kwam ik tegen: Maria Rijfina Heddema, geboren in Finsterwolde op 22-06-1827

Dochter van Hermannus Benn(o)es Heddema en Geessien Engels Engelkes.

Ze is de tweede dochter in een gezin van 10 kinderen, waarvan 4 overlijden op zeer jonge leeftijd. Haar oudste zus die 3 ½ jaar ouder is, wordt maar 17 jaar en 6 maanden. Dat moet veel verdriet gegeven hebben in het gezin.

Martje woont in Finsterwolde totdat ze trouwt. Dat gebeurt als ze 24 jaar is.

Iedere zondag in de kerk zal Maria Rijfina in de Heddema bank gezeten hebben. Deze bank wordt geschonken door de familie Heddema in 1813 aan de kerk in Finsterwolde.

Bovenop de bank het prachtig uitgesneden wapen van de Heddema's. De bank staat iets verhoogd aan de noord kant van de kerk. Omdat de Heddema's een nogal uitgebreide familie vormden in Finsterwolde zal de oudste met vrouw en kinderen wel bovenaan gezeten hebben en op volgorde de rest van de familie daarvoor.

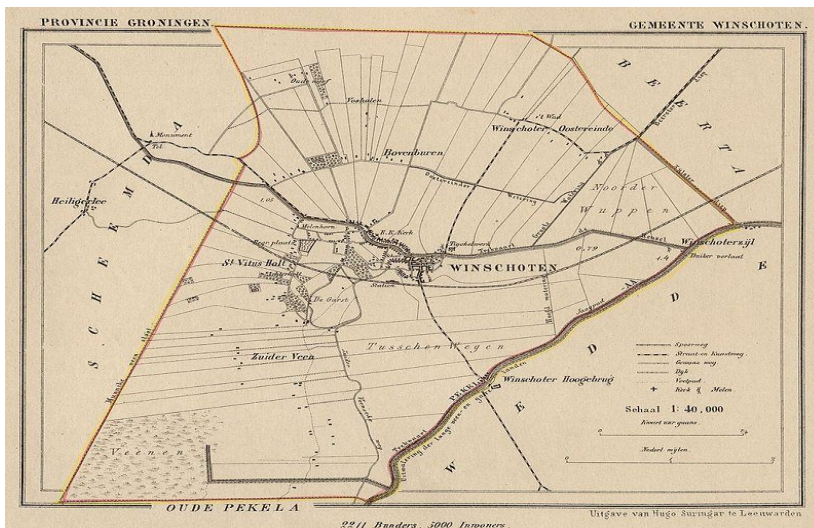

Johan Hendrik de Pitter	1780	—	1814
Hermannus Bouman	1815	—	1823
Frederik Johan Abresch	1824	—	1831
Petrus Abresch	1833	—	1844
Pieter Spandauw	1845	—	1878
Didde Pieter Niermeijer	1880	—	1902
Jacobus Johannes Henricus Bange	1904	—	1920
Petrus Johannes Israël	1924	—	1947
Lambertus Jacobus Huisman	1956	—	1960
Cornelis Daniël van Soeverden	1960	—	1967

Martje zal gedoopt zijn door Ds. Frederik Johan Abresch en haar catechisatielessen gevolgd hebben bij Ds. Petrus Abresch.

Tijdens de huwelijksinzegening was Ds. Pieter Spandauw voorganger in Finsterwolde.

Maria Rijfina/ Martje (1827-1901) trouwt op 20 juni 1851 met Geerd Hindriks Addens(1823- 1894), houtzaagmoleenaar uit Bellingwolde. Geerd is zoon van Hinderk Nannes Addens, negotiant, en Sijske Geerds Brouwer, dochter van een landbouwer en lid van municipalen raad.

Ze gaan wonen op Winschoterzijk. Nu een natuurgebied. Toen Martje en Geerd er woonden stonden er 9 huizen met 69 inwoners, een molen, een kerk, winkeltjes, een café, een woonwagenkampje met passanten. Het was een levende gemeenschap. Er worden in de molen 3 kinderen geboren waarvan de oudste zoon overlijdt op 2 jarige leeftijd. Dochter Geesien en zoon Hinderk Nannes blijven ongehuwd. Zij overlijden resp. in 1926 en 1929.

Kaart 1865-1870 wikipedia
In het midden aan de rechterkant staat in kleine letters: Winschoterzijk

Omdat Martjes kinderen ongehuwd blijven is de lap waarschijnlijk toebedeeld aan een tante of nicht toen het huis ontruimd werd na overlijden van het laatste gezinslid.

De vader van Maria Rijfina (Martje), Hermannus Benn(o)es Heddema heeft 1 volle broer, Gerard Busscher Heddema.

Gerard, als tweede zoon, heeft bij zijn geboorte de naam van zijn moeder erbij gekregen waarschijnlijk om de familienaam en - bezittingen veilig te stellen, hetgeen niet ongebruikelijk was in het Oldambt van die dagen. Deze Gerard is de voorvader van de eigenaresse van de lap.

Wendel Geerds Busscher, de oma van Martje is de helft van een tweeling. De naam van haar zus is: Martha! Wendel en Martha hebben tweemaal een zusje gekregen dat Rieven heette, naar hun oma van vaders kant. Beide meisjes zijn niet volwassen geworden. Als je nu goed naar de naam Rieven kijkt kun je voorstellen dat Rij(y)fina daarvan afgeleid is. Daarbij komt dat Martha een dochter krijgt die Riefke wordt genoemd. (In de archieven wordt de naam Rijfina gespeld, soms zonder, maar vaker met puntjes, daarom denk ik dat je de naam na al het voorgaande uit moet spreken als Riefina.)

Dan is de hele naam teruggeleid naar de familie en moet Maria Rijfina- Martje wel de maakster van de lap zijn.

Ds. H. van Berkum beschrijft in zijn boekje ter gelegenheid van de inwijding der nieuwe kerk te Nieuw Beerta van 1856 de geschiedenis van Nieuw Beerta. Hij noemt daarin Geerd(t) (vader van Wendel) en Aaldrik Eijlders Busscher als aanvoerders van de gematigde patriotten.

We kunnen dus aannemen dat Wendel politiek bewust is opgevoed en deze standpunten ook aan haar eigen kinderen en kleinkinderen meegegeven heeft. Er is van haar een gedenkboekje uit 1795 bekend waarin ze voor het nageslacht de geschiedenis verhaalt van de ellende die Engelse soldaten op hun doortocht naar Oost Friesland aan de bevolking van het Oldambt berokkende. Daarom is het borduren van de sinaasappelboompjes waarschijnlijk een bewuste keuze geweest van Martje, zoals de hele lap bol staat van de symbolen. Toch is de zwarte merklap dankzij of ondanks de motieven een oogstrelend geheel geworden.

De tekening waarmee mijn verhaal begon is eigendom van de familie Vos- de Boer. Omdat er zoveel namen op staan past ie heel goed in de expositie Veurnoam/Voornaam.

Uitgezocht en opgeschreven door Ietje de Graaf